जगद्गुरु रामानन्दाचार्य रा[illegible]स्कृत विश्वविद्यालय,
मदाऊ, भांकरोटा, जयपुर 302[illegible] 0141-5132022
अनुसन्धान-केन्द्र
www.jrrsanskrituniversity.ac.in email-jrrsu@yahoo.com

षाण्मासिक शोध पाठ्यक्रम { विद्यावारिधि (पीएच.डी.) हेतु}
SEMESTER RESERCH COURSE-WORK {FOR VIDYAVARIDHI (Ph.D.)}

VIDYAVARIDHI SEMESTER COURSE WORK (ONLY FOR SATRA STUDENTS)

टिप्पणीः- इस पाठ्यक्रम के प्रथम तीन प्रश्न-पत्र सैद्धान्तिक, तथा चतुर्थ प्रश्न-पत्र आन्तरिक मूल्यांकन होगा।

प्रथमं-पत्रम् / Paper-I

अनुसन्धानपद्धतिः / Research Methodology

Max. Marks-100

UNIT-1. अनुसन्धानस्य स्वरूपम् सीमा च-

1. अनुसन्धानशब्दस्य निर्वचनम्, तत्समानार्थकानां गवेषणं, संशोधनमित्यादिपदानां विवरणम्।
2. समालोचनम्,परीशीलनम्, अध्ययनम् इत्यादि पदानां Research पदेन सम्बन्धविवेचनम्।
3. आधुनिकविदुषां मतेन कोशानामाधारेण प्रयोगपरिशीलनेन च अनुसन्धानपदस्य कानिचन निर्वचनानि।

संस्कृतवाङ्मये अनुसन्धानस्य सीमा-

1. वैदिकलौकिकदर्शनवाङ्मयम् ।
2. ग्रन्थानां समीक्षात्मकमध्ययनम् ।
3. मातृकासम्पादनम्, पाठसमीक्षात्मकमध्ययनम् च ।
4. संस्कृतविदुषां व्यक्तित्वम्।
5. अनुसन्धानस्य नूतनक्षेत्राणि। (NLP, Tutoring Systems etc.)

UNIT-2. अनुसन्धानस्य प्रकाराः विषयचयनम्, संक्षिप्तिका च-

1. विमर्शात्मकमध्ययनम् (Critical Study)
2. विश्लेषणात्मकमध्ययनम् (Analytical Studay)

3. तुलनात्मकमध्ययनम् (Comparative Studay)
4. अन्तःशास्त्रीयमध्ययनम् (Inter-disciplinary Study)
5. विशिष्टमध्ययनम् (Special Study)
6. सर्वेक्षणम् (Survey Research)

अनुसन्धानविषयचयने मूलसिद्धान्ताः-

1. अभिरुचिः 2. योग्यता
3. विषयप्राधान्यम् 4. सामग्रीसमुपलब्धिः

संक्षिप्तिकायां शीर्षकनिर्माणे अवधेयांशाः-

1. स्पष्टत्वम् 2. अनुसन्धेयत्वम् 3. शोधप्रबन्धरूपरेखा
4. विमर्शात्मकशोधप्रबन्धस्य, मातृकाशोधप्रबन्धस्य च प्रस्तावे मूलबिन्दवः।

UNIT-3. सामग्रीसङ्कलनम्, तत्स्रोतांसि तत् पद्धतयश्च-

1. प्राथमिकस्रोतांसि- मूलग्रन्थाः व्याख्याः, पुरात्वाधारः, शिलाशासनानि, शासकीयानि अभिलेखानि च।
2. आनुषङ्गिकस्रोतांसि- साहित्येतिहासः, ग्रन्थसूची, शोधपत्रिकाः, कोशाः, लेखनानि च।
3. आधुनिकोपकरणानि- अन्तर्जालम्, जालस्थानानि, ई-शोधपत्रिकाः, ई-कोशाः।
4. विषयविशेषज्ञैः सह सम्पर्कः- मौखिकस्रोतांसि, व्याख्यानानि च।
5. ग्रन्थालयः, ग्रन्थालयप्राप्यप्रयोजनानि, सामग्र्यन्वेषणप्रकारश्च।
6. प्रश्नावलिपद्धतिः, साक्षात्कारपद्धतिः, सूचीनिर्माणपद्धतिः इत्यादयः।

UNIT-4. शोधप्रबन्धनिर्माणम्, मूलसिद्धान्ताः शोधप्रबन्धप्रस्तुतिश्च-

अ. शोधप्रबन्धस्वरूपम्, उद्देश्यम्, निर्माणक्रमः, भाषा, लेखनरीतिः
आ. शोधप्रबन्धनिर्माणम्, तत्प्रतिवेदनम्, अन्तिमशोधसंक्षिप्तिकानिर्माणं च
इ. शोधप्रबन्धे- श्लोकसूची, पदसूची अनुशीलितग्रन्थसूची एवमादि
ई. कार्यावसरे ग्रन्थसूचीनिर्माणम् (Working Bibliography)
उ. टिप्पणीनिर्माणक्रमः
ऊ. शोधप्रबन्धरूपरेखानुगमः
ऋ. उद्धरणनियमाः

REFERENCE BOOKS

1. आचार्यः सत्यनारायणः, **संस्कृतशोधप्रविधिः,** पुरी, 2005
2. डा. नागेन्द्रः, **अनुसन्धास्य प्रविधिप्रक्रिया**, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, नई दिल्ली,
3. त्रिपाठी, भागीरथप्रसादः, **अनुसन्धानपद्धतिः,** सम्पूर्णानन्दग्रन्थमाला, 8 वाराणसी, 1969
4. त्रिपाठी, रूद्रदेवः, **अन्वेषणाविशेषाङ्कः,** लालबहादुरशास्त्रिकेन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्, नई दिल्ली, 1976.

1. Anderson, Jonathan, Druston & Poole, **Thesis and Assignment Writing** Wiley Eastern Ltd. New Delhi 2002.
2. Dash, K.C. **Elements of Research Methodology in Sanskrit**, Chowkhamba Orientalia, Delhi, 1992.
3. Murthy M.Srimannarayana, **Methodology in Indological Research**, Bhartiya Vidya Prakashan, Varanasi, 1991.
4. Paul Oliver, **Writing Your Thesis**: Vistaar Publications,New Delhi,2005
5. Watson George, **The Literary Thesis: A Guide To Research**, Oxford University Press, London, 1998.

VIDYAVARIDHI SEMESTER COURSE WORK
(ONLY FOR SATRA STUDENTS)
द्वितीयं-पत्रम् / Paper- II
हस्तलेखशास्त्रम्/ Manuscriptology

Max. Marks-100

UNIT-1. मातृका- लेखन- लेखनोपयुक्तानि वस्तूनि-

1. मातृकाः- मातृकाणां वैविध्यम्- तालपत्रम्-तल्लक्षणम्- श्रीतालपत्रम्-खरतालपत्रम्-तालपत्रस्य लेखनोपयोगित्वम्- तालपत्रस्य प्राचीनता-तालपत्रे लेखिताः अत्यन्तप्राचीनग्रन्थाः-प्रसिद्धमातृकाग्रन्थालयेषु विद्यमानाः विशिष्टतालपत्रमातृकाः-प्रसिद्धसंस्कृतकाव्येषु तालपत्रस्योल्लेखः।
2. भूर्जपत्रम्- संविधानम्-प्राचीनता-विशिष्टभूर्जपत्रमातृकाः-प्रसिद्धसंस्कृतकाव्येषु भूर्जपत्रस्य उल्लेखः
3. कागजपत्राणि-कागजपत्रस्य प्राचीनत्वम्, लोहपत्राणि, काष्ठफलकम्, शिलाफलकम् इत्यादीनि।

UNIT-2. मातृकासु- लेखनविधिः लेखकश्च-

1. मातृकाः-तासां स्वरूपम् आकृतिश्च (Form & Size)
2. Pagination-Punctuation-Abbrevation (सङ्केताक्षराणि)- Colophon (पुस्पिका) etc.
3. लेखकः-लेखकस्य लक्षणानि-प्रसिद्धग्रन्थेषु प्रयुक्तानि लेखकलक्षणानि-प्राचीने आधुनिकसंस्कृतसाहित्ये च लेखकस्य उल्लेखः- तद्विषयकप्रमाणानि-लेखकस्य विषये प्रसिद्धाः प्राचीनश्लोकाः-लेखनोपकरणानि।

UNIT-3. लिप्यभ्यासः

लिपीनाम् अभ्यासः-ब्राह्मी, शारदा, प्राचीनदेवनागरीलिपिः, नेवारीलिपिः (ब्राह्मीशारदा-लिप्योः अभ्यासः अनिवार्यः) -ग्रन्थ, नन्दिनागरी, तिगलारी (ग्रन्थ-नन्दिनागरीलिप्योः अभ्यासः अनिवार्यः)

लिप्यन्तरीकरणम्-

लिप्यन्तरीकरणं-(Transliteration) देवनागरीतः रोमन् लिप्यां, रोमन् लिपितः देवनागर्याम्

IT-4. ग्रन्थसूची, मातृकागाराणि,राष्ट्रीय पाण्डुलिपि मिशन्, पत्रिकाश्च-

1. सूचीनिर्माणेतिहासः, तत्र नानाविदुषां योगदानम्
2. पत्रात्मकसूची Card Catalogue.
3. विवरणात्मकग्रन्थसूची Descriptive Catalogue
4. ग्रन्थसूचीनां सूची Catalogus Catalogorum (CC).
5. नवीनग्रन्थसूचीनां सूची New Catalogus Catalogorum (NCC).
6. विविधमातृकागाराणां ग्रन्थसूचयः मातृकागाराणि च
7. राष्ट्रीय पाण्डुलिपि मिशन्, उद्देश्यं कार्यप्रणाली च
8. मातृकासम्बद्धाः (मातृकासङ्ग्रहालयेभ्यः अन्यतश्च प्रकाश्याः) पत्रिकाः

UNIT-5. विशिष्टाः हस्तप्रतिकृतयः तासां परिचयश्च-

1.Bakshali Manuscripts (1881). 2. Bower Manuscripts.
3. Gilgit Manuscripts. 4. Godfrey Manuscripts.
5. Horiuzi Manuscripts. 6. भूर्जहस्तप्रतिः (Birch-Bark Manuscripts.)
7. आदिपर्वण उप्लब्धा प्राचीनतमा हस्तप्रतिकृतिः (The oldest extant Manuscript-of the Adiparva.)
8. पैप्पलादहस्तप्रतिकृतिः।

UNIT-6. मातृकासङ्ग्रहणं संरक्षणञ्च-

1. मातृकासङ्ग्रहणस्येतिहासः, तत्र विदुषां संस्थानानां च योगदानम्
2. मातृकासंरक्षणम्- संरक्षणस्य आवश्यकता- मातृकाविनाशने कारणानि-वातावरणस्थितिः-परिसरप्रभावः-कृमिकीटादयः-संरक्षणोपायाः- Fumigation-मातृकायाः सुस्थीकरणम्-(Repair of Manuscripts) तैललेपनम्-इत्यादीनि-मातृकासंरक्षणे प्रसिद्धाः प्राचीनश्लोकाः।
3. मातृकासङ्ग्रहणम्- भारते विद्यमानाः प्रसिद्धमातृकाग्रन्थालयाः, विदेशेषु विद्यमानाः मातृकाग्रन्थालयाः-तथा तेषाम् अध्ययनम्।

UNIT-7. समीक्षाग्रन्थसम्पादकानां मातृकासङ्ग्रहीतृणां व्यक्तिवृत्तम्-

1. डा. श्यामा शास्त्री 2. डा. वि. राघवन् 3. मानवल्लि रामकृष्णकवि
4. टि. गणपतिशास्त्री 5. डा. के. कृष्णमूर्तिः 6. डा. के. वि. शर्मा
7. डा. रेवाप्रसाद द्विवेदी 8. प्रो. अफ्रेच् 9. डा. कुञ्जुण्णि राजा.

UNIT-8. राजस्थानस्य पाण्डुलिपिपरम्परायां विशिष्टस्थानस्य सन्दर्भे अध्ययनम्।

आदर्शग्रन्थसूची

1. ओझा, गोरी शंकर हीराचन्द, **प्राचीनभारतीय लिपिमाला** मुंशीराम मनोहरलाल-1993
2. तिक्कू श्रीनाथ, **शारदालिपिदीपिका**, नई दिल्ली, 1983
3. पुण्यविजय मुनि, **भारतीय जैन श्रमण संस्कृति अने लेखन कला,** अहमदाबाद,1936
4. भट्ट, ल.न.,**भारतीयग्रन्थसम्पादनशास्त्रप्रवेशिनी,** राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरूपति-2002
5. मूले, गुणाकर, **भारतीय लिपयों की कहानी,** राजकमल प्रकाशन, नई-दिल्ली,2004
6. राही, ईश्वरचन्द्र, **लेखनकला का इतिहास** (2 खण्ड), लखनऊ,1983
7. शर्मा, रामगोपाल, **पाण्डुलिपि सम्पादन कला,** प्रभात प्रकाशन, दिल्ली, 1979
8. सत्येन्द्र, **पाण्डुलिपि विज्ञान,** राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर,1989
9. सरकार, दिनेशचन्द्र, **भारतीय पुरालिपि विद्या**, दिल्ली-1996
10. Basu, Ratna **All Aspects of Manuscriptology** The Asiatic Society Kolkata 2005
11. Bharathi H.L.N. **An Introduction to indian textual,** Criticisim and Modern Book Publishing CIIL. Mysore.1988.
12. Basham A.L.**Wonder That Was India**, London 1954.
13. Buhler,G. **Indian Palaeography.**Munshiram Manohar lal, New Delhi 2004.
14. Martin, H.J**. On the Origin of writing**. London,1912
15. Murthy Shivaganesha R.S. **Introdouction Manuscriptology**, Sharada Publishing House. new delhi.1996
16. Pandurangi K.T. **Wealth of sanskrit Manuscripts in india & abroad**. bangalor1963.
17. **Preventive Conservation of Manuscripts**, proceedings of a workshop held in septemebr 2004. Govt. Museum, chennai and NMM, New Delhi,2005.
18. Raghavan V. **Manuscripts, Catalogues** & editions, Bangalore.1963
19. Sah, Anupam. **Save palm leaf Manuscript Heritage**. INTACH.Lucknow.2001
20. Sastri Shama R**. The Origin of Devanagari alphabet**, Bharat prakashan Delhi,1973.
21. Thaker. P.Jayant, **Manuscriptology and text Criciticism,** Oriental Institute Baroda. 2002.

Latest Bookes-

शोधप्रविधि एवं पाण्डुलिपिविज्ञान, अभिराजराजेन्द्रमिश्र, अक्षयवट् प्रकाशन, इलाहाबाद।

साहित्यानुसन्धानावबोधप्रविधिः, प्रो. रहसबिहारी द्विवेदी।

पत्रिका

1. कृतिरक्षण, राष्ट्रीय पाण्डुलिपि मिशन, नई-दिल्ली (त्रैमासिक पत्रिका)

www.namami.nic.in

VIDYAVARIDHI SEMESTER COURSE WORK
(ONLY FOR SATRA STUDENTS)
तृतीयं पत्रम् / Paper- 3
पाठसमालोचनम् / TEXUAL CRITICISM

Max. Marks-100

UNIT-1. पाठसमालोचनम्-

1. पाठ इत्यस्य लक्षणम्। किं नाम पाठसमालोचनम्? पाठपरम्परा च। प्राचीनभारते पाठसमालोचनं विदितमासीत् इति निरूपणम्।
2. पाठसमालोचनायाः मूलसिद्धान्ताः-उच्चतरपाठसमालोचनम्-अवरपाठसमालोचनम्-पाठसंतोलनम्- मातृकावंशावलिनिर्माणम्।
3. ह्यूरिष्टिक्स्-मातृकासु अन्तस्सम्बन्धः-पाठप्रामाण्यविवेचनम्।
4. पाठसमीक्षोपकरणानि-पाठसङ्कलनपत्रे सम्यक् पाठविनिर्णयसिद्धान्ताः च।
5. वेद-पुराण-आगम-इतिहास-व्याकरण-काव्यशास्त्र-काव्य-ग्रन्थानां पाठसमालोचनसिद्धान्ताः

UNIT-2. पाठसम्पादनम्-

1. लिप्यन्तरणक्रमः(TRANSCRIPTION), पाठसङ्कलनम् (COLLATION) पाठसङ्कलनक्रमः
2. समीक्षात्मकपाठसम्पादने दिग्दर्शिसिद्धान्ताः
3. लेखकदोषाः दोषसंशोधनञ्च
4. एकलमातृकया पाठसम्पादनम्, वर्णनात्मकमातृकाणां सम्पादनम्
5. बह्विभिः मातृकाभिः पाठसम्पादनम्
6. पाठानां पुनर्व्यवस्थापनम्- पाठपुनर्व्यवस्थापने व्याकरणस्य छन्दश्शास्त्रस्य च भूमिका
7. दोषसंशोधनम्-कल्पितपाठात् व्याख्येयपाठस्य वरीयस्त्वम्

UNIT-3. पारिभाषिकपदानि, समीक्षात्मकसंस्करणं च-

1. समीक्षात्मकसंस्करणेषु उपयुज्यमानाः पारिभाषिकशब्दाः- Ur-text.Coopholn; Marginalia, siglum; stemma codicum, archetype; exemplar. codex, copy,bi-lingual codices; variant readings; Revisions; critical recensions; dittography, Haplography, etc. (See.S.M. katre's book, Indian textual Criticism for a full

list) and sutra. Karika, bhashya, tika, panchika, nibandha, vyakhya, vriti, choorni, avachoorni, avachoori.

2. पाठान्तराणां निर्देशे पद्धतिः (प्रकाशितसंस्करणेषु)
3. विविधसूचीनां निर्माणम्
4. प्रकाशितसमीक्षात्मकसंस्करणानां मूल्याङ्कनम्

UNIT-4. समीक्षात्मकसंस्करणसिद्धान्ताः-

1. महाभारतस्य आदिपर्वणः भूमिका (प्रोलेगोमेना)
2. रामायणबालकाण्डस्य भूमिका (बरोडा संस्करणम्)

UNIT-5. पाठसमालोचनं ग्रन्थसम्पादनञ्च-

1. पाठसमालोचनस्य कानिचन मूलतत्त्वानि।
2. पाठसमालोचनविषये सुक्तङ्करमहाभागेन Prolegomena भागे सूचिताः मुख्याः सूचनाः।
3. एड्गर्टन (Edgerton) महाभागेन Panchatantra Reconstructed इति संज्ञके ग्रन्थे उक्ताः पाठान्तरसङ्कलनोपयुक्ताः काश्चन सूचनाः।
4. मातृकाणां वंशावलीरचनाक्रमः-मूलमातृका-प्रधानमातृकानिर्णये हेतवः
5. मूलपाठनिर्णयः- प्रधानमातृकापाठात् भेदाः-तिरस्कृतपाठान्तर्गतलिपिकारदोषाः- उपपाठान्तराणि-समानपाठाः- पाठान्तरकारणानि च।
6. ग्रन्थसम्पादनोपयुक्तानां कतिपयपारिभाषिकपदानां विवरणम् (Reference S.M. - Katre)
7. सङ्कलितपाठव्यवस्थापनम् (Heuristics)
8. पाठपरिष्करणम् (Recensio)
9. पाठपरिष्करणे क्लेशाः
10. अवरसमालोचनम्, उच्चतरपाठसमालोचनञ्च(Lower & Higher textual criticism)
11. ग्रन्थसम्पादने काश्चन प्रायोगिकसूचनाः

UNIT-6. हस्तप्रतिकृतिपरम्परागतपाठे दोषकारणानि दोषसंशोधनञ्च-

1. चाक्षुषदोषाः- अक्षतरलोपः- अक्षरभ्रान्तिः-स्वरचिह्नानां लोपः (Omission of superscript or serifs) अक्षराणां स्थानव्यत्ययः-वर्णप्रक्षेपः-पदभ्रान्तिः- सदृशाक्षरलोपः (Haplography)- पुनरावृत्तिः- अक्षराणां अथवा पदानां वा वियोजनं, योजनम्-प्रतिनिधीकरणम्- Orthographic Confusion- स्थानव्ययत्ययः (Trans-position.)

2. पाठभ्रान्तयः तत्परिहारोपायाश्च
3. दोषसंशोधनम्

आदर्शग्रन्थसूचीः-

1. **भारतीयग्रन्थसम्पादनशास्त्रप्रवेशिनी,** राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्,तिरूपति-2002.
2. **वृत्तरत्नाकरः**, (सं. नृसिंहदेवशास्त्री) मेहरचन्द लछमनदास, नई दिल्ली-1993.
3. शर्मारामगोपाल, **पाण्डुलिपि सम्पादन कला,** प्रभात प्रकाशन, दिल्ली-1979.
4. सत्येन्द्र,**पाण्डुलिपि विज्ञान**, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर-1989.
5. Basu. Ratna **All Aspects of Manuscriptology** The Asiatic Society Kolkata.2005
6. Bharthi H.L.N. **An Introduction to Indian Textual Criticism** and Modern Book- publishing CIIL.Mysore 1988.
7. Murthy, Shivaganesha R.S. Introduction Manuscriptology, Sharada Publishing House, New Delhi, 1996
8. Thaker P. Jayant, Msnuscriptology and Text Criticism, Oriental Institute Baroda 2002

Reference for Book Publishing

1. Rao M.N. The Book Publishing Manual, Allied Publishers, New Delhi 1974
2. Kaul H.K. Hand Book for Indian authors, Munshiram, New Delhi
3. Williamson Hugh Methods of Book Design (Second Edition) Oxford University Press, London
4. Butcher, Juditch, Copy Editing (Cambridge Handbook), Cambridge University Press 1983

VIDYAVARIDHI SEMESTER COURSE WORK
(ONLY FOR SATRA STUDENTS)

चतुर्थ-पत्रम् / Paper – IV

(Common for all students as per his/her disciline and topic of research)

(प्रथमो-भागः) Paper-I

Survey and Review of Published Research/literature in Relevant field of Research

Max. Marks – 60

(to be assessed only by guide on the basis of library work, 2 assignments and 2 projects)

(द्वितीयो-भागः) Paper-II

Computer Application for Sanskrit Researchers **Max. Marks - 40**

(to be assessed only on internal assessment / lab work basis)

(Only Internal Assessment)

Unit-I Fundamental of Computers-

Fundamentals of Computers : Computer definition-Types of Computer-Logical Organization of a Computer-Operating systems: Definition, function of an operating system-working with windows: Desktop, File Folder, My Computer, My documents, Recycle Bin, Internet Explorer-Windows Explorer-Printer-Printing application.

Unit – II Text Editing-

(a) Text editing in MS-office and Open office-Mangal Font/Unicode Fonts: MS Word: Creating and saving documents-Changing page layout – Formatting text: Italic, Bold, Underline- Headers and Footers-Tables.

(b) Power Point presentation in MS-office and Open office: Basics-Creating Presentations-Menus-Tool Bar-Opening a presentation-Creating a new slide-Deleting a slide-copying a slide-slide numbering.

(c) Page maker-creating pages-page formatting-Devnagari Fonts and application-Leap office package from C-DAC, lleap fonts, Devnagari Key board, inscript key layout.

Unit - III Photoshop concepts-

(a) Photoshop: Basics-Creating a new file, saving and closing files-working with images and colours: Editing images, Colour Modes, File Formats, Setting the current Foreground and Background colours, the colour Picker Palette. The Eye-dropper Tool, the Swatches Palette-Manuscript colour correction on digital copies.

Unit – IV Internet concepts and online Sanskrit Resources-

(a) History, Uses of internet, Internal service providers-Internet acces tools. World Wide Wed Browsers – Search Engines – Uniform Resource Locator (URL) e-mails, Telnt, Usenet.

(b) Online Sanskrit dictionaries, software, software-packages, Sanskrit online resources, PDF text, e-books, e-journals.

All the above applications are taught on practical basis and internally assessed.

Reference Book

1. Peter, Norton, Introduction to Computers, Sixth edition, Tata McGraw Hill, 2009.
2. Ron Mansfield, Working in Microsoft Office, Tata McGraw Hill, 2008.
3. Raymond Green S: Fundamental of internet and www. Ellen Hepp Tata McGraw Hill edition, Delhi.
4. Comdex Desktop Publishing course kit by Vikas Gupta, Dreamtech Press, New Delhi.